

ВІЦЕБСКІ АБЛАСНЫ
КРАЉНАУЧЫ МУЗЕЙ

Место
для
штрих-кода

Разведки А.В. Алексеева
и В.Н. Кузнецова 1956г.
в Витебской обл. / на озере
отдела Культуры Витебской обл.

ВІЦЕБСКІЯ СТАРАЖЫТНАСЦІ

ВІЦЕБСКІЯ
СТАРАЖЫТНАСЦІ

ВІЦЕБСКІЯ СТАРАЖЫТНАСЦІ

УПРАЎЛЕННЕ КУЛЬТУРЫ ВІЦЕБСКАГА АБЛЫКАНКАМА
УСТАНОВА КУЛЬТУРЫ
«ВІЦЕБСКІ АБЛАСНЫ КРАЯЗНАЎЧЫ МУЗЕЙ»

Леанід Васільевіч Аляксеў
(1921 – 2008)

ВІЦЕБСКІЯ СТАРАЖЫТНАСЦІ

Матэрыялы навуковай канфэрэнцыі,
прысвечанай 90-годдзю з дня нараджэння
Л. В. Аляксева

Віцебск, 28 – 29 кастрычніка 2010 г.

Мінск
2011

УДК 902/904(476.5)(082)

ББК 63.3(4Бел)я43

В54

Друкуецца па рашэнню Навукова-метадычнага савета ВАКМ

Рэдакцыйная калегія:

Г.У. Савіцкі, В.А. Шышанаў, Н.Ю. Шаркоўская.

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук, дырэктар Віцебскага філіяла

ўстанова адукацыі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі

«Міжнародны інстытут працоўных і сацыяльных адносін»,

прафесар *В. А. Космач*,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі

Віцебскага дзяржуніверсітэта імя П. М. Машэрава

А. М. Дулаў.

Віцебскія старажытнасці: матэрыялы навук. канф., прысвеч.

В54 90-годдзю з дня нараджэння Л. В. Аляксеева, 28 — 29 кастр. 2010 г., Віцебск / Упр. культуры Віцеб. аблвыканкама, Віцеб. абл. краязн. музей; рэдкал. : Г. У. Савіцкі [і інш.]. — Мінск: Медисонт, 2012. — 454 с.

ISBN 978-985-6887-90-4

У зборнік уключаны даклады і паведамленні навуковай канферэнцыі, прысвечанай 90-годдзю з дня нараджэння Л. В. Аляксеева, якая адбылася 28 — 29 кастрычніка 2010 г. у Віцебскім абласным краязнаўчым музеі.

Выданне прызначана гісторыкам, музейным работнікам, мастацтвазнаўцам, краязнаўцам, студэнтам.

УДК 902/904(476.5)(082)

ББК 63.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-6982-46-3

© Віцебскі абласны краязнаўчы музей, 2012

© Афармленне. ТАА «Медысонт», 2012

Імя Леаніда Васільевіча Аляксеева займае асаблівае месца сярод гаследчыкаў гісторыі Беларусі. Трапіўшы амаль выпадкова ў нашу краіну, выхадзец з сям'і рускіх інтэлігентаў прысвяціў большую частку свайго жыцця вывучэнню гісторыі і археалагічным гаследаванням беларускіх гарадоў і паселішчаў. Гродна, Віцебск, Магілёў, Полацк — гэта толькі больш значныя кропкі на шляху выдатнага гаследчыка па Беларусі. Глыбокія і грунтоўныя навуковыя працы, якія і зараз не страцілі свайго значэння, і папулярныя нарысы, з якіх пачыналася цікаўнасць да гісторыі сваёй радзімы мноства маладых людзей, — гэта сведчанне энцыклапедычных ведаў і напружанай працы выдатнага навукоўца.

Напярэдадні 90-годдзя з дня нараджэння Л.В. Аляксеева, 28 — 29 кастрычніка 2010 года ў Віцебскім абласным краязнаўчым музеі адбылася прысвечаная гэтаму юбілею чарговая навуковая канферэнцыя «Віцебскія старажытнасці».

У канферэнцыі прынялі ўдзел 40 гаследчыкаў з Беларусі, Расіі, Латвіі, Украіны. Значная частка выступленняў была прысвечана навуковай спадчыне Л.В. Аляксеева, асвятленню яго ролі ў развіцці айчынай археалогіі, гісторыі, краязнаўства. Даклады, якія прагучалі на канферэнцыі, таксама распавядалі аб апошніх выніках археалагічных гаследаванняў на Віцебшчыне і ў суседніх з ёй рэгіёнах, закралі важныя пытанні вывучэння гістарычнай спадчыны, сацыяльна-палітычнага, эканамічнага і культурнага развіцця краю, гісторыі развіцця музейнай справы і краязнаўства. Большасць дакладаў, а таксама ўспаміны аб Л. В. Аляксееве ўвайшлі ў гэты зборнік.

Г.В. Штыхаў сцвярджаў, што на правабярэжжы Дзісны ў X – XI стагоддзях існаваў важны населены пункт, адміністрацыйны і гандлёвы цэнтр акругі. Даследчык выказвае меркаванне, што падобны цэнтр размяшчаўся на гарадзішчы Гарадзец [11, с. 174]. Верагодна, што аналагічным цэнтрам было і гарадзішча Свіла I, толькі ў больш ранні перыяд. Функцыянальнае прызначэнне ў адміністрацыйна-тэрытарыяльным плане асобнай групы помнікаў, як, напрыклад, каля в. Перавоз, застаецца нявысветленым.

Літаратура і крыніцы

1. Драздовіч, Я.Н. Дзённік / Я.Н. Драздовіч // Маладосць. — Мн., 1992. — № 2. — С. 113 — 130.
2. Дучыц, Л.У. Пахавальныя помнікі наваколліц Падсвілля / Л.У. Дучыц, А.В. Квяткоўская // Гістарычна-археалагічны зборнік: зборнік артыкулаў. — Мінск, 1994. — Вып. 4. — С. 58 — 70.
3. Дучиц, Л.В. Отчёт об археологических раскопках и разведках на северо-западе Витебской области в 1981 году / Л.У. Дучиц // Архіў археалагічнай навуковай дакументацыі (ААНД) ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». — 1981. — Спр. №757.
4. Дучиц, Л.У. Отчет о полевых исследованиях в 1989 г. / Л.У. Дучиц // ААНД ІГ НАН Беларусі. — 1989. — Спр. № 1130.
5. Дучыц, Л.У. Псуя, цэнтр сельсавета. Гарадзішча / Л.У. Дучыц // Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. / Рэдкал.: С.В. Марцэлеў (гал. рэд.) і інш. — Мінск: Бел. Сав. Энцыкл., 1985. — С. 237.
6. Левко, О.Н. Население Днепро-двинского междуречья в VI — XI вв. (этнический состав, социальная и территориальная структура) / О.Н. Левко // Труды VI Международного Конгресса славянской археологии. Т. 3: Этногенез и этнокультурные контакты славян. — Москва, 1997. — С. 156 — 165.
7. Каробушкіна, Т.М. Археалагічны помнік расказвае / Т.М. Каробушкіна, А.Р. Мітрафанаў // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. — Мінск, 1975. — №4. — С. 38 — 40.
8. Шадыра, В.І. Днепра-дзвінская культура / В.І. Шадыра // Археалогія Беларусі: у 4 т. Т. 2: Жалезны век і ранняе Ся-

рэднявечча / Рэд. А.А. Егарэйчанка, В.І. Шадыра, В.С. Вяргей. — Мінск: Бел. навука, 1999. — С. 174-231.

9. Шадыра, В.І. Беларускае Падзвінне (I тысячагоддзе н.э.) / В.І. Шадыра. — Мінск: ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі», 2006. — 150 с.
10. Шадыра, В.І. Свіла I / В.І. Шадыра // Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыкл. / Рэдкал.: В.В. Гетаў і інш. — Мінск: БелЭн, 1993. — С. 558 — 559.
11. Штыхаў, Г.В. Гарадзішча Гарадзец на р. Мнюта / Г.В. Штыхаў // Помнікі культуры: новыя адкрыцці. — Мінск: Навука і тэхніка, 1985. — С. 169 — 174.
12. Штыхов, Г.В. Города Полоцкой земли (IX — XIII вв.) / Г.В. Штыхов. — Мінск: Навука і тэхніка, 1978. — 160 с.
13. Штыхов, Г.В. Отчёт о раскопках в Минске, Минской и Витебской областях в 1981 г. / Г.В. Штыхов. // ААНД ІГ НАН Беларусі. — 1981. — Спр. №765.

В.У. Чараўко (Полацк)

ІНВЕНТАР ПАХАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ XIV — XVIII стст.

(да пытання аб безынвентарнасці пахаванняў)

Пахавальным інвентаром называецца сукупнасць рэчаў, якія змяшчаліся ў магілу разам з нябожчыкам. Гэта магі быць асабістыя рэчы, ахвяры, ежа для падарожжа памерлага ў іншасвет або жыцця там [6]. У адрозненне ад большасці археалагічных знаходак, якія былі калісьці згублены, загінулі разам з гаспадарамі і пабудовамі і г. д., пахавальны інвентар клаўся ў магілы спецыяльна. Каб не гэтыя знаходкі, мы б не атрымалі належнага ўяўлення, напрыклад, аб узроўні развіцця рамяства і гандлю. Акрамя асабліва спецыяльнай культуры, вывучэнне пахавальнага інвентару дае магчымасць ускосна атрымаць інфармацыю і аб некаторых аспектах духоўнай культуры людзей мінулага.

Якім чынам? Па артэфактах, што былі знойдзены ў пахаваннях XIV — XVIII стагоддзяў, па частаце іх сустракаемасці мы можам ба-

чыць, якое адзенне было тады распаўсюджана, якія ювелірныя вырабы былі пашыраны, якія асабістыя рэчы карысталіся папулярнасцю і г. д.

Пахавальны інвентар адлюстроўвае звычай забяспечваць нябожчыка ўсім неабходным для жыцця пасля смерці. Гэты звычай дахрысціянскі паводле сваёй сутнасці і па часе ўзнікнення. У адпаведнасці з язычніцкімі рэлігійнымі ўяўленнямі, чалавек пасля смерці пераходзіў у іншы статус, аднак у яго захоўваліся практычна тыя ж патрэбы, што і да смерці. Таму неабходна было забяспечыць памерлага, напрыклад, ежай або зброяй для палявання, каб ён не пакутаваў ад голаду. З развіццём грамадства і гаспадарчых заняткаў разам з нябожчыкам маглі хаваць асабістыя рэчы і разнастайныя прылады працы, улічваючы асаблівасці прафесійнай дзейнасці чалавека пры жыцці.

Тое, што з'яўлялася нормай для носьбітаў язычніцкай традыцыі, было абсалютна непрымальным для традыцыі хрысціянскай. У адпаведнасці з ёй чалавек пасля смерці не мог захоўваць ніякіх біялагічных патрэб. Бессмяротнай з'яўлялася толькі душа. Цела — абалонка для душы — смяротнае. Таму класці ў магілу нейкія рэчы або ежу не мае сэнсу. Больш таго, гэта шкодна, бо парушэнне нормаў хрысціянства — а выкананне паганскіх рытуалаў ім, натуральна, не адпавядала — было грахам. Таму тэарэтычна з прыняццем хрысціянства звычай класці рэчы ў магілу мусіў знікнуць. Зразумелым выключэннем павінна была стаць вопратка, дэталі касцюма і, магчыма, прадметы рэлігійнага культу і маркеры прыналежнасці да хрысціянства (крыжыкі, медальёны).

Рабіць падобныя высновы адносна разглядаемага перыяду няпроста — у пахаваннях XIV — XVIII стагоддзяў практычна няма рэчаў. Таму яны вызначаюцца як пераважна безынвентарныя. Аднак ці азначае адсутнасць прадметаў безынвентарнасць на момант здзяйснення пахавання? Магчыма, пахавальны інвентар не дайшоў да нас?

Пры разглядзе пытання інвентару пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV — XVIII стагоддзяў мы павінны мець на ўвазе тры акалічнасці. Першая — недастатковая вывучанасць пахавальных помнікаў. Па стане на пачатак 2010 года вядома 109 пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння гэтага перыяду [7]. З іх толькі трэцяя частка даследавалася ў ходзе археалагічных раскопак, разведка (шурфоўкі) і археалагічнага назірання, гэта значыць з ускрыццём культурнага слоя. Пры гэтым несумненна тое, што колькасць могілак у XIV — XVIII стагоддзях была на парадак вышэйшай.

Другая — зразумелыя дыспрапорцыі ў вывучанасці гарадскіх і сельскіх пахавальных помнікаў. Гарадскія могілкі вывучаны непараўнальна лепш. На горад прыпадае 22 даследаваных помніка, у той час як на вёску толькі 11. Між тым як колькасць вёсак, так і колькасць сельскага насельніцтва (значыць, і колькасць пахаванняў) у межах разглядаемага перыяду значна перавышала колькасць гарадоў і гарадскога насельніцтва.

Трэцяя акалічнасць — як колькасць, так і наменклатура знаходак залежаць не толькі ад распаўсюджанасці тых або іншых рэчаў у мінулым і выкарыстання іх пры здзяйсненні пахавальнага абраду. На сустракаемасць артэфектаў уплывае такі аб'ектыўны фактар, як неаднолькавая здольнасць прадметаў з рознага матэрыялу захоўвацца ў глебе. Кераміка, шкло, рэчы з металаў, асабліва каляровых, захоўваюцца непараўнальна лепей, чым рэчы, вырабленыя з арганічных матэрыялаў — дрэва, косці, скуры, раслінных валокнаў. Трэба меркаваць, напрыклад, што вопратка мела месца практычна ва ўсіх выпадках здзяйснення пахаванняў, нягледзячы на нізкі адсотак яе сустракаемасці пры археалагічным вывучэнні пахавальных помнікаў.

Артэфекты, якія былі знойдзены ў ходзе археалагічнага вывучэння пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV — XVIII стагоддзяў і адносяцца да пахавальнага інвентару, мэтазгодна падзяліць на дзве групы. У першую ўваходзяць дэталі вопраткі ў шырокім сэнсе (ўключаючы ўласна адзенне, абутак, галаўныя ўборы, дэталі касцюма), а таксама ювелірныя вырабы і прадметы — маркеры канфесійнай прыналежнасці. Наяўнасць у пахаваннях падобных рэчаў не супярэчыць нормам хрысціянскай рэлігіі. Да другой групы адносяцца манеты, асабістыя рэчы, посуд. Прысутнасць артэфектаў дадзенай групы ўказвае на тое, што пахаванне зроблена не строга па хрысціянскіх канонам. Рэшткі труны, у тым ліку цвікі, ручкі, абіўка, хоць і былі ў шэрагу выпадкаў зафіксаваны пры даследаванні пахаванняў, тут не разглядаюцца, бо не адносяцца да пахавальнага інвентару.

Наяўнасць пахавальнага інвентару адзначана на 22 помніках. У васьмі выпадках інвентар быў прадстаўлены выключна прадметамі першай групы, у дзевяці прысутнічалі артэфекты як з першай, так і з другой груп. Гэта датычыцца не асобных пахаванняў, а пахавальных помнікаў, на кожным з якіх даследавалася розная колькасць пахаванняў. Напрыклад, у час археалагічнага даследавання могілкі каля царквы Срэцення Хрыстова ў Віцебску (раскопкі на месцы былых саяных складоў) В.М. Ляўко было выяўлена

10 пахаванняў, 8 з якіх былі безынварныя^а [5, с. 75 – 78]. У ходзе раскопак могільніка на полацкім гарадзішчы, праведзеных Д.У. Дукам, было знойдзена 36 пахаванняў; пахавальны інвентар прысутнічаў толькі ў пяці выпадках [2, с. 112].

Даныя археалагічных даследаванняў сведчаць аб тым, што большая частка пахаванняў XIV – XVIII стагоддзяў безынварная. З іншага боку, у шэрагу выпадкаў даныя археалагічных раскопак пацвярджаюць захаванне звычайна класці ў магілу некаторыя рэчы. Такая традыцыя таксама фіксуецца этнографамі як у XIX – XX стагоддзях, так і зараз. Павольнасць і першапачатковая павярхоўнасць хрысціянізацыі, трываласць пахавальнай традыцыі, сталыя кантакты паміж славянскім і балцкім насельніцтвам Падзвіння [4, с. 81] маглі спрыяць захаванню пэўных язычніцкіх звычаяў.

Безынварнасць пахаванняў паводле даных археалогіі не абавязкова азначае іх фактычную безынварнасць. Напрыклад, рэшткі вопраткі і дэталі касцюма адзначаны ў адзінкавых выпадках. Але цяжка ўявіць, што насельніцтва Беларусі XIV – XVIII стагоддзяў хавала нябожчыкаў без вопраткі. У час раскопак могілак на полацкім гарадзішчы Д.У. Дукам было выяўлена 4 гузікі і 3 засцежкі. Як адзначае Д.У. Дук, некаторых памерлых маглі апрацаваць у лёгкія тканевыя кашулі на гузіках і зашпільках, а большасць памерлых апрадалі ў кашулі без зашпільек [2, с. 112]. Адсутнасць гузікаў можа тлумачыцца не толькі тым, што вопратка іх не мела, але і тым, што яны не захаваліся. Гэта магчыма ў выпадках, калі адзенне мела касцяныя гузікі. У напластаваннях XIV – XVIII стагоддзяў гузікі з касці сустракаюцца часта. Яны маглі мець круглую і чатырохвугольную форму, адну, дзве або чатыры адтуліны, быць рознага дыяметра [1, с. 373]. Улічваючы, што касцяныя гузікі круглай формы з чатырма адтулінамі сустракаюцца ў ліку знаходак XVI – XVIII стагоддзяў і ў Полацку [3, с. 194], такое меркаванне можна лічыць слушным.

Рэшткі абутку былі выяўлены С.В. Тарасавым пры раскопках могілак дамініканскага кляштара ў Полацку. Гэта адзіны выпадак знаходкі рэшткаў абутку ў пахаваннях даследуемага перыяду. На касцяках захаваліся выключна рэшткі скуранага абутку – поршняў ці мяккіх туфляў. Пахаванні адносяцца да XVIII стагоддзя [2, с. 113; 3, с. 210 – 211]. Аднак ці азначае гэта, што абутак адсутнічаў на момант

^а Аўтар удзячны В.М. Ляўко за магчымасць выкарыстаць матэрыялы справаздачы.

пахавання? Прадметы са скуры дрэнна захоўваюцца ў культурным пласце Полацка XVI – XVIII стагоддзя. Напластаванні гэтага перыяду ўтрымліваюць мала вільгаці, а таму крохкія і дрэнна захоўваюць арганіку ўвогуле [3, с. 189].

Па назіраннях В. Л. Яніна, культурны пласт Ноўтарада, які быў перанасычаны вільгацю і выдатна кансерваваў арганіку, у выніку пабудовы дрэнажнай сістэмы ў XVII – XVIII стагоддзях асушаецца. Ва ўмовах доступу паветра рэчы з арганічных матэрыялаў пачынаюць інтэнсіўна разбурацца [8, с. 15]. Гэтыя назіранні можна цалкам аднесці і да беларускіх гарадоў даследуемага перыяду. Так, у Полацку драўляныя водаадводы пачалі з'яўляцца яшчэ ў XII – XIII стагоддзях. У гарадах XIV – XVIII стагоддзяў пабудова дрэнажных сістэм і дагляд за імі становяцца грамадскай справай [1, с. 49]. Разгалінаваная дрэнажная сістэма, якая ўключала вадазборнікі, водаадводы і «магістральныя калектары», у XVI – XVIII стагоддзях якраз мелася ў цэнтральнай частцы Полацка, дзе знаходзіцца згаданы дамініканскі кляштар. Развітая водаадводная сістэма існавала і ў другім буйнейшым горадзе Беларускага Падзвіння – Віцебску [1, с. 49 – 53; 3, с. 212].

Такім чынам, пахавальны інвентар з'яўляецца каштоўнай і інфарматыўнай крыніцай. Адсутнасць інвентару ў большасці пахаванняў XIV – XVIII стагоддзяў тлумачыцца ў значнай ступені не фактычнай адсутнасцю інвентара ў пахаваннях, а яго незахаванасцю. Прыцягненне даных этнаграфіі і пісьмовых крыніц і выкарыстанне іх у комплексе з інфармацыяй, атрыманай у ходзе археалагічных раскопак, дазваляе зрабіць рэканструкцыю пахавальнага інвентара XIV – XVIII стагоддзяў больш поўнай.

Літаратура і крыніцы

1. Археалогія Беларусі. У 4 т. – Мінск : Беларуская навука, 1997 – 2001. – Т. 4. Помнікі XIV – XVIII стст. / В.М. Ляўко [і інш.]; пад рэд. В. М. Ляўко [і інш.]. – 2001. – 597 с.; іл.
2. Дук, Д.У. Полацк і палачане (IX – XVIII стст.) / Д.У. Дук. – Наваполацк : ПДУ, 2010. – 180 с.
3. Дук, Д.У. Полацк XVI – XVIII стагоддзяў: нарысы тапаграфіі, гісторыі матэрыяльнай культуры і арганізацыі жыццёвай прасторы насельніцтва беларускага горада / Д.У. Дук. – Наваполацк : ПДУ, 2007. – 268 с.; іл.
4. Ермаловіч, М.І. Старажытная Беларусь : полацкі і новагародскі перыяды / М.І. Ермаловіч. – 2-е выд. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 366 с.; іл.

5. Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях в Северо-Восточной Беларуси в 2000 г. / О.Н. Левко // *Архіў Інстытута гісторыі НАН Беларусі*. — Воп. 1. — Спр. № 1845.
6. Погребальный инвентарь // Брей, У. Археологический словарь / У. Брей, Д. Трамп. — Москва : Прогресс, 1990. — 368 с.; ил.
7. Чараўко, В.У. Матэрыялы да карты пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV — XVIII стагоддзяў / В.У. Чараўко // *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки*. — 2010. — № 7. — С. 14 — 20.
8. Янин, В.Л. Я послал тебе бересту... / В.Л. Янин. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Московского университета, 1975. — 236 с.

М. Буле (Лудза)

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЛУДЗЫ — ЗАМОК: АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ И ИССЛЕДОВАНИЯ

Лудза — старейший город Латвии. В 2007 году она отметила 830-летний юбилей. Интерес к Лудзе, имеющей выгодное географическое положение и располагающейся на пересечении важнейших международных торговых путей, сохраняется с древних времен. Являясь административным и культурным центром края, Лудза смогла сохранить богатейший пласт исторических свидетельств, оставленных различными эпохами и культурой многих народов. Многовековое господство Ливонского ордена на территории нашего края, пришедшие ему на смену польские времена, последовавшее затем в 1772 году присоединение Латгалии (Восточной Латвии) к Российской империи в немалой степени способствовали формированию особого городского колорита Лудзы.

История Лудзенского замка как тема для исследования издавна интересует как профессиональных историков, так и краеведов. Луд-

зенцы бережно хранят и передают из поколения в поколение загадочные легенды о замке и его жителях. Поэты и писатели, вдохновленные дыханием прошлого, витающего над древними стенами замка, посвящают могучему защитнику Лудзы прекрасные строки. Замковая гора является любимым местом прогулок лудзенцев. Каменные стены некогда могучей цитадели в наши дни служат естественной декорацией для различных мероприятий. Руины замка Ливонского ордена имеют также и важное значение в развитии отрасли туризма нашего края. Замок — визитная карточка города Лудзы. Могучие стены замка поражают своей мощью, восхищают каждого человека, кто посещает это историческое место. С замковой горы открывается прекрасная панорама на озера, холмы, леса и сам город Лудзу.

На территории Латвии находится более ста средневековых замков Ливонского периода, но, к сожалению, от большей части которых не сохранилось наземных частей или же остались лишь руины. Поэтому главным методом исследования этих замков являются археологические раскопки. Это относится и к Лудзенскому замку. С помощью археологических раскопок возможно проследить планирование и развитие замка, а также полученный при раскопках материал дает возможность говорить об архитектуре замка, размещении внутренних помещений и системе отопления, культуре, этническом составе, образе жизни обитателей замка.

По мнению профессора Э. Мугуревича, средневековые замки в Латвии можно разделить на 5 групп (на основании взаимосвязей средневековых замков с обжитыми местами предыдущего периода — городищами, поселениями):

1. Замки, в которых после вторжения немецких крестоносцев местное население продолжает жить в течение XIII — XIV веков (Талсы, Асоте, Цесвайне).

2. Замки местных жителей, которые в XIII веке на время попадают в руки захватчиков и затем отвоевываются (Тервете, Добеле). Например, в Тервете о нахождении немцев в замке можно было судить по печам, в конструкции которых использовались кирпичи.

3. Замки, возведенные в местах, где существовали укрепления, построенные местным населением (Резекне). По времени строительства их можно разделить на:

- а) замки, возведенные сразу после завоевания (Турайда);

- б) замки, построенные на местах уже покинутых укреплений (Локстене).

ЗМЕСТ

Л.В. Колединский (Минск) АЛЕКСЕЕВ ЛЕОНИД ВАСИЛЬЕВИЧ (Слово про учителя, наставника, друга)	6
О.Н. Левко (Минск) ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ ПОЛОЦКОЙ ЗЕМЛИ В ТРУДАХ Л.В. АЛЕКСЕЕВА.....	35
Ю.А. Заяц (Минск) ЗЕМЛИ И УДЕЛЫ ДО СЕРЕДИНЫ XIII в. НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ В ТРУДАХ Л.В. АЛЕКСЕЕВА.....	40
Ю.У. Врублеўскі (Мінск) ГІСТАРЫЯГРАФІЧНЫ АНАЛІЗ КАНЦЭПЦЫІ Л.В. АЛЯКСЕЕВА ГЕНЕЗІСА РАННЕСЯРЭДНЯВЕЧНЫХ ГАРАДОЎ БЕЛАРУСІ (IX – XIII стст.)	47
А.А. Трусаў (Мінск) РОЛЯ Л.В. АЛЯКСЕЕВА Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАГА КРАЯЗНАЎСТВА	52
Н.Ю. Шарковская (Витебск) УЧЕНЫЙ И МУЗЕЙ (О сотрудничестве ВОКМ с Л.В. Алексеевым).....	60
Н.Ю. Шарковская (Витебск) МАТЕРИАЛЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАЗВЕДОК И РАСКОПОК Л.В. АЛЕКСЕЕВА В ФОНДАХ ВОКМ	70
В.П. Богданов (Москва) ПОСЛЕДНИЕ РАБОТЫ Л.В. АЛЕКСЕЕВА.....	102
А.К. Краўцэвіч (Гродна) З УДЗЯЧНАСЦЮ І ПАВАГАЙ.....	110
Л.В. Колединский (Минск) ВЕРХНИЙ ЗАМОК ВИТЕБСКА: ОСНОВНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ЗА 100 ЛЕТ (КОНЕЦ XIX – КОНЕЦ XX вв.).....	113

Т.С. Бубенько (Витебск) ЗАСТРОЙКА СКЛОНА ЗАМКОВОЙ ГОРЫ В ВИТЕБСКЕ.....	144
Н.Ю. Шарковская (Витебск) АРТЕФАКТЫ С ЗАМКОВОЙ ГОРЫ ИЗ СОБРАНИЙ ВИТЕБСКИХ МУЗЕЕВ.....	155
А.В. Вайцяховіч (Мінск) КУРГАНЫ КАНЦА X – XI стст. З МАГІЛЬНЫМІ ЯМАМІ НА ТЭРЫТОРЫІ ПОЛАЦКАЙ ЗЯМЛІ.....	196
М.А. Плавінскі (Мінск) ЧАКАН З РАЗБУРАНАГА КУРГАНА Ў ГАРАДОЦКІМ(?) РАЁНЕ СА ЗБОРУ ВІЦЕБСКАГА АБЛАСНОГА КРАЯЗНАЎЧАГА МУЗЕЯ.....	200
А.А. Трусаў (Мінск) ВІЦЕБСКАЯ АРХІТЭКТУРНАЯ ШКОЛА	206
А.А. Мяцельскі (Мінск) ТАПАГРАФІЯ МСЦІСЛАВА XII – XVIII СТАГОДДЗЯЎ.....	209
Н.А. Почобут (Гродно) МУЗЕЕФИКАЦІЯ КРЕМНЕДОБЫВАЮЩИХ НЕОЛИТИЧЕСКИХ ШАХТ БЕЛАРУСИ	218
К.А. Лавыш (Минск) ВОСТОЧНАЯ КЕРАМИКА И СТЕКЛО В СОБРАНИИ ВИТЕБСКОГО ОБЛАСТНОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ.....	232
М.В. Клімаў (Мінск) ПЫТАННЕ АБ ПРЫСТАНЯХ НА ТЭРЫТОРЫІ ПАДЗВІННЯ Ў СУВЯЗІ З ДАСЛЕДАВАННЯМ КОМПЛЕКСУ ПРЫСТАНІ ПОБАЧ З ПОМНІКАМ ЛУЧНА 1	246
П.А. Русаў (Мінск) З МАТЭРЫЯЛАЎ КАЛЕКЦЫІ ПОЗНЕСЯРЭДНЕВЯКОВАЙ КАФЛІ СМАЛЕНСКА	255
П.М. Кенько (Минск) ПОЯСНОЙ НАБОР ВЕРХОВЬЕВ БЕРЕЗИНЫ ДНЕПРОВСКОЙ	261
А.Л. Коц (Полацк) ГАРАДЗІШЧЫ МІЖРЭЧЧА ДЗІСНЫ І УШАЧЫ Ў СЯРЭДНЯВЕЧЧЫ (па матэрыялах разведак 2010 года)	267

В.У. Чараўко (Полацк) ИНВЕНТАР ПАХАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ XIV – XVIII стст. (Да пытання аб безынвентарнасці пахаванняў)	275
М. Буле (Лудза) КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЛУДЗЫ – ЗАМОК: АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ И ИССЛЕДОВАНИЯ.....	280
І.У. Магалінскі (Полацк) ПРЫВЕСКІ-АМУЛЕТЫ З ТЭРЫТОРЫІ ПОЛАЦКА (X – XIII СТСТ.)	287
В.В. Андрейченко (Витебск) ПОЛОЦКІЕ КНЯЗЬЯ В XII – НАЧАЛЕ XIII ВВ. (ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ И ГЕНЕАЛОГИИ)	299
Д.В. Скварчэўскі (Мінск) НЯБЕСНЫЯ ЗНАКІ ПАДЧАС КІРАВАННЯ ПОЛАЦКАГА КНЯЗЯ УСЯСЛАВА БРАЧЫСЛАВІЧА	323
А. Вилцане (Рига) АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОТКРЫТИЯ В РОДОВОЙ УСЫПАЛЬНИЦЕ ГРАФОВ БОРХОВ В Г. ПРЕЙЛИ	328
Е. Овечкин (С.-Петербург), Е. Юринова (Пустошка, Псковская обл.) ДВОРЯНЕ ВРАНГЕЛИ ФОН ГЮБЕНТАЛИ: К ИСТОРИИ СЕМЬИ В БЕЛАРУСИ И РОССИИ В XIX – XX ВВ.....	336
А.Г. Буховецкий (Полоцк) ОБ ОБНАРУЖЕНИИ ФУНДАМЕНТА «ПАМЯТНИКА В ВОСПОМИНАНИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1812 ГОДА» В ПОЛОЦКЕ	347
Р.У. Зянюк (Мінск) НАВУЧАЛЬНЫЯ ЎСТАНОВЫ ПРЫ ЗАБЕЛЬСКІМ ДАМІНІКАНСКІМ КЛЯШТАРЫ 1716 – 1857 ГГ.	351
Ю.Н. Снапковский (Минск) ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВИТЕБСКОГО ПОПЕЧИТЕЛЬНОГО О ТЮРЬМАХ КОМИТЕТА В 1830 – 1851 ГОДАХ	357
І.Н. Колабава (Мінск) СУДОВАЯ СПРАВА ВІЦЕБСКАГА КУПЦА АЛЯКСЕЯ САЛОМІНА (1858 г.)	371

Дз.Ч. Матвейчык (Мінск) ПАЎСТАННЕ 1863 – 1864 ГГ. У ВІЦЕБСКОЙ ГУБЕРНІ: КРЫНІЦЫ З НАЦЫЯНАЛЬНАГА ГІСТАРЫЧНАГА АРХІВА БЕЛАРУСІ (АГУЛЬНЫ АГЛЯД)	376
А.Э. Фірыновіч (Мінск) УДЗЕЛ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАГА ДУХАВЕНСТВА ВІЦЕБШЧЫНЫ Ў ПАЎСТАННІ 1863 – 1864 ГАДОЎ	384
В.Н. Кучеренко (Витебск) ВИТЕБСКИЙ ГОРОДСКОЙ РОСТОВЦЕВСКИЙ ТЕАТР (1873 – 1917 гг.) (по документам Национального исторического архива Беларуси)	389
Г.А. Сівохін (Мінск) ДА ПЫТАННЯ ПРА З'ЯЎЛЕННЕ ЦЯЛЕСНАГА СОРАМУ Ў БЕЛАРУСКАЙ ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ.....	401
Н.В. Костюкевич (Витебск) «НЕЧИСТИКИ» КАК ПЕРСОНИФИКАЦИЯ ПАТОЛОГИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ.....	407
І.І. Бамбешка (Мінск) ГІСТОРЫКА-КРАЯЗНАЎЧАЕ ВЫВУЧЭННЕ АРШАНШЧЫНЫ Ў 1920-Я ГГ.	415
В.У. Мядзведзева (Мінск) АРХЕОЛАГІ-ЎРАДЖЭНЦЫ ВІЦЕБСКОЙ ЗЯМЛІ: ПРАЦЫ, ЗДАБЫТКІ, ВЫНІКІ.....	421
В.Ф. Колесинский (Минск) МОНЕТЫ КООПЕРАТИВОВ ПОЛЬСКИХ ВОЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ 1925 – 1939 ГОДОВ ИЗ СОБРАНИЯ МУЗЕЯ ЧАСТНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ В ВИТЕБСКЕ	434
І.П. Воднева (Полацк) АД НАВУКОВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ ДА СТВАРЭННЯ МУЗЕЙНАЙ ЭКСПАЗІЦЫІ (на аснове прац гісторыка і археолага Л.В. Аляксева)	438
ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ	447